

Kızır-, kavur- ve kavuşmak kelimelerinin etimolojisi üzerine On the etymology of the words roast, scorch and meet

Gönderim Tarihi / Received: 08.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 21.11.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1512387](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1512387)

Veysi SEVİNÇLİ**1

Hami AKMAN²

ÖZ: Türkçede bir kelimenin etimolojik açıdan çözümlenebilmesi için kök olan kelime ile bundan türeyen kelimenin hem anlam hem şekil bilgisi açısından tam bir uyumluluk içerisinde olması gerekir. Bazı kelimelerin etimolojisi üzerinde farklı bakış açıları söz konusu olabilmektedir. Bu kelimeler arasında *kızır-*, *kavur-* ve *kavuş-* fiillerini de katabiliriz. *Kızır-* fiilinin genelde kız “kırmızı, kızıl” isminden, *kavur-* fiilinin *kağur-* fiili veya *kak* isminden, *kavuş-* fiilinin ise *kaw-* / *kavı-* fiillerinden türediğine dair bilgiler mevcuttur. Ancak bu çalışmada *kızır-* fiilinin birçok yerde tespit edilen *kız-* “yanmak, ısınmak, hararetlenmek” fiiline, *kavur-* fiilini türevlerinden yola çıkarak **ka-* “yanmak, yakmak” anlamlı farazi bir köke ve *kavuş-* fiilinin ise Kıpçak Türkçesinde de tanıklanmış olan *kab-* “tutmak, almak” fiiline dayandığı ileri sürülmüştür. *Kab-* fiili sadece *kavuş-* fiilinin değil aynı zamanda *kavra-* fiili ile *kavşak* isminin de kökünü teşkil ederken **ka-* fiili, *kavur-* fiili ile beraber *kavut* ve *kavurga* kelimelerinin de dayandığı bir kök olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kızarmak, Kavuşmak, Kavurmak, Etimoloji

ABSTRACT: In order for a word in Turkish to be analysed etymologically, the root word and the word derived from it must be in complete harmony in terms of both meaning and morphology. There may be different perspectives on the etymology of some words. We can include the verbs *kızır-*, *kavur-* and *kavuş-* among these words. There is information that the verb *kızır-* is generally derived from the noun *kız* ‘red, red’, the verb *kavur-* from the verb *kağur-* or the noun *kak*, and the verb *kavuş-* from the verbs *kaw-* / *kavı-*. However, in this study, it is argued that the verb *kızır-* is based on the verb *kız-* ‘to burn, to heat up, to become hot’, the verb *kavur-* is based on a hypothetical root **ka-* ‘to burn, to burn’ based on its derivatives, and the verb *kavuş-* is based on the verb *kab-* ‘to hold, to take’, which is also attested in Kipchak Turkish. While the verb *kab-* is the root not only of the verb *kavuş-* but also of the verb *kavra-* and the noun *kavşak*, the verb **ka-* is accepted as a root on which the words *kavut* and *kavurga* are based together with the verb *kavur-*.

Keywords: Roast, Scorch, Meet, Etymology

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Türk Dili Anabilim Dalı, vsevincli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2069-7138>

² Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Türk Dili Anabilim Dalı, hamiakman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8787-2319>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

As in every branch of science, it is necessary to apply and know some rules in order to handle and analyse language. There are certain disciplines for the research of an element such as language, which is alive, changing, developing, influenced, or influenced by other cultures and societies. The branch that deals with and analyses the formation of the sounds of a language, their nodes, places of origin, and their changes in words in various aspects is called phonetics or phonetics. The branch of the language that analyses the formation of words and the structure and functions of the affixes in this formation is called morphology. The branch of the language that analyses the sentences, the structure of sentences, and the function of words in these sentences in various aspects is called sentence knowledge or syntax. The branch that deals with and explains the origin of words in a language and tries to explain from which source language this word is taken or what its root is if it is formed within the language itself is called etymology.

Origin information may vary according to the structure of each language. For example, in order to reach the etymology of a word in Turkish, which belongs to the Altaic language family, the affixes and roots in this language should be well known. The part remaining after extracting the affixes is called the root, which means the etymological examination of the word. In Arabic, which belongs to the Semitic language family, word derivation is done by bringing some suffixes to the middle or the beginning of the word, not to the end of the word called root. Therefore, when analysing the root of a language, the way that language takes affixes is very important. In addition, one of the most important factors in etymology is that the meaning connection between the root word and the stem word derived from it must be strong. Although a word is appropriate in terms of morphology with the root as a result of the suffix it receives, if it cannot provide a clear meaning connection, it is difficult to trust that this etymological approach is explained on a solid basis.

Methodology

In this study, while discussing the etymology of the verbs kızar-, kavur-, and kavuş-, first of all, the usage forms and meanings of these words in historical Turkish dialects were mentioned. At the same time, the words kız-kız, kağ, and kab- / kap-, which are thought to be the root of these verbs, were also studied with the same method. Then, information about the usage of the words in contemporary Turkish dialects is given. While giving their etymologies, the views of some researchers are given first and then our own etymological proposal is given.

Findings and discussion

As can be seen, the etymological explanations for all three of the words kızarmak, kavuşmak, and kavurmak are in harmony with the words from which they are thought to derive in terms of both form and semantics. These suggestions are interpretations brought to the words in question, as in other etymological explanations. As stated above, the etymology of a word may differ according to the opinion of the researcher. In this study, etymological solutions were tried to be brought to the mentioned words. In the study, firstly, the definitions of these words in today's Turkish are given by making use of certain dictionaries. Then, the usage of these words in historical and contemporary Turkish dialects is mentioned. While showing witnesses from historical Turkish dialects, examples are also used from time to time. While moving on to the etymologies of the words, which is the main subject, the opinions of previous researchers are quoted. Finally, in the light of these views, our own etymological suggestions are made.

Results and recommendations

This study aims to examine the etymological aspects of the Turkish words kızarmak, kavurmak and kavuşmak. There are sometimes many different opinions on the etymology of a word in Turkish. For example, while some researchers explain that the root of the word Oguz comes from the combination of ok and uz, some researchers stated that it developed from the word ox. The words kızarmak, kavurmak and kavuşmak, which are discussed in this study, are also words on which there is no etymological consensus. The word kızarmak is explained in two different ways such as *kız "red" and kız- "to burn, to warm up". The word kavuşmak has been explained based on the verb kavı- or kap-, and the word

kavurmak has been explained based on the noun kak or the verb kavur-. However, in this study, different etymological suggestions were made for these three words. Two different views were expressed for the word kızır. The first view is that the word is derived from a reflected sound such as kız/kıs/kıj, and the second is that it is derived by bringing the verb-making suffix +Ar- (or +er-) to the word kızg, which is obtained from the verb -(I)g added to the verb kız-. The word kavuşmak is derived by adding the suffix -ş-, which is also found in Kipchak Turkish in the form of kab- and which is known as the operative suffix, to the verb meaning "to hold, to catch". When we look at the meaning connection, the thing or people who met actually held and caught each other. The word kavurmak is derived from the words kav and kak and its root *ka- "to burn, burn; to warm up" is explained by going down to the hypothetical root. The word kak "dried object" is derived from the verb *ka-. The noun kak was later suffixed with +(U)r- and the k sound was transformed into g>ğ>v over time. As a result, the word in question developed as kak+ur- >kag+ur- kağ+ur-.

Giriş

Bir dili incelerken çeşitli yöntemlere başvurulur. Onun *ses bilgisini* inceleyen dalına *fonetik* denir. *Ses bilgisinde*, bir dildeki seslerin oluşumu, ses organlarından çıkış özellikleri, kelime içindeki sıralanışları ve üstlendikleri görevleri, uğradıkları değişimleri, boğumlanma noktaları ile boğumlanma özellikleri vs. ele alınmaktadır (Korkmaz, 2017a: 207; Topaloğlu, 2019: 113). Dilin kelimelerini şekil bilgisi açısından inceleyen ve bu kelimelerin kök kısmına eklenen eklerin özelliklerini, anlam ve görevlerini yani kelimelerin *şekil bilgisini* ele alan kısmına *morfoloji* denir (Korkmaz, 2017a: 220). *Anlam bilimi / anlam bilgisi* veya *semantik* denen dil bilim dalında, dildeki kelimelerin anlamları üzerinde durulur.

Ses bilgisinin araştırma kapsamı, bir dilin *ses yapısı*, *söyleyiş özellikleri* ve *yazı görünüşleri* arasındaki ilişkileri ve onun söz varlığını da ihtiva etmektedir (Karaağaç, 2022: 658). *Ses bilgisi*, *eş zamanlı ses bilgisi* ve *art zamanlı ses bilgisi* olmak üzere iki ayrı başlıkta ele alınmaktadır. Dilin hâlihazırdaki, yani yaşayan ses yapısını inceleyen *ses bilgisine eş zamanlı ses bilgisi* denmektedir. *Eş zamanlı ses bilgisinde* sesin yapısı ve oluşumu da incelendiği için onun tarihiyle de ilgili araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. *Art zamanlı ses bilgisi* ise dildeki kelimelerin ses değişimlerinin dilin gelişme seyri içerisindeki değişimler ve bunların nedenleri irdelenmektedir (Karaağaç, 2022: 659). Bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı 19. yüzyıla tekabül eden *anlam bilimi*, *dili*; *kavram*, *çok anlamlılık*, *eş anlamlılık*, *zıt anlamlılık*, *anlam daralması*, *anlam genişlemesi*, *bağlam*, *anlam* gibi yönlerden ele almaktadır (Hengirmen, 2009: 27). *Şekil bilgisi*, *biçim bilgisi* ya da *morfoloji* de *ses bilgisi* gibi *eş zamanlı* ve *art zamanlı* olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir (Karaağaç, 2022: 191). *Eş zamanlı şekil bilgisinde* dildeki kelimelerin kullanımda olan hâli incelenirken *art zamanlı şekil bilgisinde* ise kelime tarihi gelişimdeki seyri ile birlikte incelenmektedir.

Dilin bir de kelimelerin kökenini, alındığı dili ele alan kısmı var ki ona da *etimoloji* denmektedir. *Etimoloji* araştırmalarında yukarıda bahsedilen *ses bilgisi*, *şekil bilgisi* ve *anlam bilgisine* başvurmak ve bunlardan faydalanarak bir kaniya varmak oldukça önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla *etimolojik* araştırmalarda dilin bahsi geçen inceleme alanlarına müracaat edilmelidir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere etimolojide, bir kökle ondan türeyen gövde kelime arasında sadece ses ve şekil değil; aynı zamanda anlam bağlantısının da sağlanması gerekmektedir (Akman, 2023: 337).

Literatür taraması

Etimoloji

Kelimelerin, kelime gruplarının cümle içindeki diziliş özelliklerini inceleyen ve cümle yapısını, türünü, cümlenin öğelerini ve bunların özellikleri gibi yönleri ele alan dil bilimi dalına *cümle bilgisi*, *sentaks* denir. Dil biliminin bir de dillerdeki kelimelerin yapısını ve anlamlarını ele alıp bunların hangi köklerden türediğini, hangi dilden alındığını vs. yönden inceleyen dalına ise *köken bilgisi* ya da *etimoloji* denmektedir. Dilimize Fransızcadan giren *etimoloji* kelimesi Grekçe *etimon+logos* kelimelerinden meydana gelmektedir (Sertkaya, 2018: 12). *Etimon* kelimesi “gerçek, asıl” anlamındayken *logos*, “bilgi, bilim; anlam, mana” gibi anlamlara sahiptir (Stachowski, 2011: 1). Bunlara dil bilgisi yönünden bakılacak olursa “esas itibarıyla bir şeyin asıl olanı, onun köküdür; yani bir kelimenin asıl, gerçek bilgisine ulaşmak demek, onun kökünü elde etmek demektir” (Akman, 2024: 2). *Etimoloji* çalışılması en zor dil bilimi dalı olarak bilinmektedir. Bir kelimenin kökenini elde etmek için sadece o dili bilmek yeterli değildir. Bunun yanında o dili kullanan topluluğun tarih içinde ve içinde buldukları zaman diliminde ilişkide buldukları toplulukların dillerine vakıf olmak da gereklidir. Mesela Türklerin uzun bir süre ilişkide buldukları Moğolların dili bilinmezse Türkçedeki *gögüs* kelimesinin Moğolca “meme” anlamı *kököl* kelimesine dayandığı ve bu kelimeye, *göz*, *diz*, *ikiz*, *ağız* gibi kelimelere eklenen -z çokluk eki getirilerek elde edildiğini bilmek son derece güç bir iş olacaktır (Sertkaya, 2018: 10-11). *Süheyl ü Nev-bâhar*'da *anihtarı alıcağ çıkıdı yola* “Anahtarı alarak yola çıktı” örneğindeki *anihtarı* kelimesinin aslında Rumca *anihtari* şeklinde olduğunu ve sondaki *ı* sesinin *belirtme (akkuzatif)* eki olmadığını, kelimenin kendi bünyesindeki bir ek olduğunu bilmek de *etimolojik* çalışmalarda dikkatin yanı sıra derin bir bilgiye de sahip olunması gerektiğinin göstergelerinden birisidir (Sertkaya, 2018: 12).

Türkçede kimi kelimelerin etimolojileri üzerinde muhtelif görüşler söz konusu olabilmektedir. Mesela *sayın* “saygıdeğer, muhterem” kelimesini Zeynep Korkmaz (2015) **sa-y-* “sayı saymak, hesap yapmak, hesaba katmak” anlamı Türkçe bir köke dayandırırken Osman Fikri Sertkaya (2018), bu kelimenin

Türkçeye Moğolcadan girmiş olduğunu ifade etmiştir. Türkçedeki kelimelerin bir de eş sesli olanları vardır ki bunlar da ayrıca dikkat çekmektedir. Bu tür kelimelere koca /koca-; boya /boya-; siva/sıva-örnek olarak gösterilebilir. Anlaşılacağı üzere *etimolojik* araştırmalarda bir köke gelen ekin tanınması yeterli olmayabilir. Bu ekin eklendiği kök ve ondan türeyen gövdenin anlam bağlantısı da tam olarak sağlanmalıdır.

Yöntem

Bu çalışmada Türkçe olan *kızır-, kavur- ve kavuş-* kelimelerinin etimolojisi ele alınmıştır. Söz konusu kelimeler, öncelikle günümüz Türkiye Türkçesi sözlüklerindeki tanımlarıyla birlikte verilerek; ardından kelimelerin tarihî metinlerdeki bazı tanıkları, örnekleriyle gösterilmiştir. Asıl bölümde ise kelimelerin etimolojileri üzerinde durulmuş ve bu bölümde kelimelerin etimolojisi hakkında araştırmacıların açıklamaları verilip ardından kendi yaklaşımlarımız yer almıştır. Sadece bu üç fiilin etimolojisi değil, aynı zamanda bunlardan türediği düşünülen diğer kelimelere de çalışmada değinilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Kelimelerin bazı günümüz Türkiye Türkçesi sözlüklerindeki anlamları

Kızır- kelimesi TDK *Türkçe Sözlük* (2011): “1. Kırmızı ya da ona yakın bir renk almak. 2. Bazı sebze ve meyveler olgunlaşmaya başlamak, olgunlaşmak. 3. Utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle, kanın yüze hücumu sonucu yüz kırmızı bir renk almak. 4. Yiyecekler tavada kızgın yağ içinde veya ateşte kırmızılaşmak, pişmek.” *Ötüken Türkçe Sözlük*’te (2007) “1. Kırmızıya yakın bir renk almak; kırmızılaşmak. 2. (Meyveler için) olgunlaşmaya yüz tutmak; olgunlaşmak. 3. (Yiyecekler için) ateşte ve yağ içinde rengi kırmızı veya ona yakın bir renk alıncaya kadar pişmek. 4. Heyecan, çekinme, utanma veya öfke gibi duygusal nedenlerle kanın yüze toplanması, dolayısıyla yüzde kırmızılık meydana gelmek; özellikle utanmak. 5. Güneş ışınlarının etkisi ile deride kırmızılık oluşmak; yanmak.” *Kubbealtı Lugati*’da (2010) “1. Rengi kırmızı olmak, kırmızıya yakın bir renk almak: 2. Kızgın yağ içinde veya ateş karşısında pişmek 3. (Kırmızı renkli meyveler ve çiçekler için) Olgunlaşmak, rengi kırmızıya dönmek. 4. (Şiddetli ısı veya cereyan etkisiyle) Ateş rengi almak. 5. (Utanmaktan dolayı) Yüzüne kan hücum etmek.”

Kavur- fiili, TDK *Türkçe Sözlük* (2011): “1. Bir şeyi bir kabın içinde kendisinden başka bir malzeme koymadan pişirmek. 2. Rüzgâr, soğuk, sıcak vb. kurutmak, yakmak. 3. *mec.* Çok üzmemek, yakmak, mahvetmek.” *Ötüken Türkçe Sözlük* (2007): “1. Yakmak, kızartmak. 2. Yiyeceği tencerenin içine koyarak yanmayacak biçimde kızartmak. 3. (Soğuk, sıcak, rüzgâr vb. için) kurutmak; gevretmek; yakmak. 4. (Acı için) şiddetle yakmak. 5. Büyük zarar vermek; üzmemek; mahvetmek. 6. *fiz. kim.* Bir oksitleme meydana getirmek amacıyla kimyasal bir maddeyi veya cevheri hava etkisiyle ısıtmak . Kelime, *Kubbealtı Lugati* (2010): “1. Bir şeyi bir kabın içine koyup kızaracak şekilde karıştırma karıştırma pişirmek. 2. (Güneş, ateş, rüzgâr soğuk, sıcak gibi dış etkiler) Kurutmak, yakmak” anlamlarıyla, Tietze’nin (2021) hazırladığı *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* adlı eserinde ise “1. Su katmadan kızartarak pişirmek” anlamıyla yer almaktadır.

Kavuş- fiiline TDK *Türkçe Sözlük*’te (2011) “1. Ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek, onu yeniden görmek. 2. Yokluğu çekilen veya çok istenen bir şeye erişmek, onu elde etmek. 3. Katılmak. 4. Bir araya gelmek, birleşmek. 5. Güneş batmak. 6. Varmak, ulaşmak”, *Kubbealtı Lugati*’nda (2010) “1. (Başka yerde olan, hasreti çekilen bir kimseyi veya şeyi) Tekrar bulmak ve görmek, bir araya gelip buluşmak. 2. Ulaşmak, varmak, varak, vasıl olmak. 3. (Erişilmek istenen bir şeyi) elde etmek, yokluğu duyulan şeye erişmek. 4. İki şey veya bir şeyin iki ucu) Bir araya gelmek, birleşmek, üst üste gelmek. 5. (Gün ve güneş kelimeleriyle) Batmak, *Ötüken Türkçe Sözlük*’te (2007) “1. Birleşmek; yaklaşmak; karşılaşmak. [DLT] 2. Ayrı kalman bir kimse ile bir araya gelmek; görüşmek. 3. Bir yere tekrar geri dönmek. 4. Özlediği bir şeyi yeniden elde etmek. 5. (Nehir, yol vb. için) katılmak; karışmak. 6. Bir araya gelmek; birleşmek. 7. *gcsz. f.* Yokluğu çekilen veya çok istenen bir şeye erişmek; onu elde etmek. 8. (Güneş için) batmak. 9. Varmak; ulaşmak. 10. (Mantar ve yosun gibi bazı aşağı bitkiler için) üremeyi sağlamak için bir köprücük ile iki ayrı hücre birbirine bağlanmak”, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*’nde (2021) ise *kavuş-* madde başı altında şu anlamlarla yer verilmiştir: “1. Bir araya gelmek (birbirini sevenler hakkında); toplanmak. 2. Kavuşturmak (geçişli fiil olarak).”

Kelimelerin bazı tarihî metinlerde ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları

Kızır- fiiline ilk defa Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde rastlanmaktadır. *Dîvânü Lügâti't-Türk'te kızardı nēḡ, kızırur, kızarmak* “nesne kırmızılaştı, kızırır, kızarmak” (Ercilasun ve Akkoynlu, 2018: 254) örneğinde, *Kutadgu Bilig'de* ise 3283'üncü beyitte rastlanmaktadır: *Yaşık yandı yirke yakurdı başın / Yarık dünya meḡzi kızardı ışın* (Arat, 1991: 332) “Güneş döndü, başını yere yaklaştırdı (batmak üzere oldu); dünyanın parlak, aydınlık benzi is içindeymiş gibi kızardı.” Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb'de kızıl boldı kızardı* “kızıl oldu, kızardı” (162/6) (Yüce, 2014: 64), *kızardı yanaḡı, kızıl boldı yanaḡı* “kızardı yanaḡı, kızıl oldu yanaḡı” (Yüce, 2014: 70); *Hüsrev ü Şîrin'de Melik birkaç kadeh hoş nüş kıldı / Kızardı al çiçek yanlıḡ açıldı* “Melik birkaç kadeh (içkiyi) hoşça içti; al çiçek gibi kızardı ve açıldı” (3823) (Hacıeminoḡlu, 2000: 404). *Çiçek yanlıḡ kızarıp çıktısa kün / La'l ot rengin aldı kitti tütün* “Güneş, çiçek gibi kızarıp çıktıysa (doḡduysa) tütün, kızıl ateş rengini alıp gitti” (581) (Hacıeminoḡlu, 2000: 214); *Kıyasü'l-Enbiyâ'da olar yandılar, öz işleriḡe maşḡül boldılar. Yarındası yüzleri kızardı* “Onlar dönüp kendi işleriyle meşgul oldular. Yarınki gün yüzleri kızardı” (Ata, 2019: 358), *Ḥadîce köḡliden aydı: Muna tüşüm ta'bîri belḡürdi, sewünmişdin meḡzi kızardı* “Hatice içinden (şöyle) dedi: İşte düşümün tabiri ortaya çıktı, sevinçten yüzü kızardı” (Ata, 2019: 359); *Nechü'l-Ferâdis'te Miḡ yıl tamuḡda ot yandurdılar, tamuḡ qızardı* “Cehennemde bin yıl ateş yandırdılar, Cehennem kızardı” (Tezcan ve Zülfikar, 2014: 49) örneklerinde kelimeye rastlanmıştır. *Nechü'l-Ferâdis'te* kelimenin *ısınmak, hararetlenmek* anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kıpçak Türkçesinde kelimeye *kızır-* şeklinde ve “kızarmak, rengi kırmızı olmak” anlamlarında rastlanmaktadır (Toparlı vd., 2007: 147). Kıpçak Türkçesinde kelimenin *kızıl-* “güneşten kızarmak”, *kızdır-* “kızdırmak, yakmak”, *kızılça* “kırmızıca, kırmızıya çalar” gibi türevlerine de tesadüf edilmektedir (Toparlı vd., 2007: 147). Çağatay Türkçesi eserlerinden *Şeyh Süleyman Lügati* ve Alî Şîr Nevâyî'ye ait *Bedâiyü'l-vasat* gibi eserlerde *kızır-* “kızarmak, kırmızı olmak” şeklinde ve anlamlarında geçmektedir (Ünlü, 2013: 630). Çağatay Türkçesinde *kız-* fiilinden *kızḡan-* “gazaplanmak, kızmak”, *kızḡın* “ateşte kızan şey, kızmış, kızgın; kızma veya gazap etme, hiddetlenme; ateş olmuş kum”, *kızı-* “kızmak, kızarmak, kırmızı olmak”, *kızıḡ* “hararetli, kızgın”, *kızık* “hararetli, kızıl renk, kızmış”, *kızış-* “alevlenmek, kızmak, ısınmak”, *kızıt-* “kızdırmak, kızmak, kızdırmak, ateşte ısıtmak” gibi kelimelere de rastlanmaktadır (Ünlü, 2013: 630-631). *Kızır-* fiiline Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Marzubân-Nâme Tercümesi'nde* şu cümlede rastlanmaktadır: *Utani kızarı ilan kapusına vardı* “Utana kızara yılanın kapısına vardı” (Korkmaz, 2017b: 248) *Süheyl ü Nev-bahâr'ın* 3805'inci beytinde “ısınmak, hararetlenmek” anlamıyla (Dilçin, 2016: 673) geçmektedir: *Kızardı Cühüd oda düşmüş bigi / Gider başına aru üşmiş bigi* “Cühüt, ateşe düşmüş gibi kızardı; sanki başına arılar üşüşmüş gibi gider” (Dilçin, 2016: 499). *Tarama Sözlüḡü'nde* *kızır-* fiiline rastlanmasa da *kız-* fiilinden türemiş olan *kızdırılmaḡ* “kızdırılmak”, *kızdırma* “hastalık ateşi”, *kızdıрмаḡ* “Isıtmak, hararetlendirmek”, *kızḡıl* “kırmızımtırak”, *kızḡınlık* “sıcaklık”, *kızıl* “altın (para); bakır”, *kızılca* “allık, kızılık; altın”, *kızılsı* “kızılımsı”, *kızmak* “ısınmak; kızarmak” kelimelerine tesadüf edilmektedir (2009: 151-152). *Kızır-* kelimesi Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *gızarmag*, Başkurt Türkçesinde *kızıriv*, Kazak Türkçesinde *kızaru*, Kırgız Türkçesinde *kızaru*, Özbek Türkçesinde *kızärmäk*, Tatar Türkçesinde *kızaru*, Türkmen Türkçesinde *Gızarmak*, *yüzü gızmak*, Uygur Türkçesinde ise *kızarmak* şekillerinde rastlanmaktadır (KTLS, 1991: 484-485).

Kavur- kelimesine ilk defa Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastlanmaktadır: *ḡavır-* “1. Basmak, tazyik etmek. 2. Kavurmak” (Caferoḡlu: 1968: 172). Kıpçak Türkçesinde *ḡavur-* şeklinde ve “et vb. kavurmak, kızartmak” anlamlarında geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 132). Çağatay Türkçesinde kelime *ḡavur-* şeklinde ve “kavurmak, pişirmek, kızartmak” anlamındadır (Ünlü, 2013: 597). *Tanıklarıyla Tarama Sözlüḡü'nde* *ḡavur-* “kızartmak” kelimesi şu örnekle verilmiştir: *Tâbe: Tava ki içinde yumurta bişürürler ve balık ve saire kavururlar* “Tava: Tava(dır) ki, içinde yumurta pişirip balık vs. kavururlar” (2019: 3263).

Kelime çağdaş Türk Lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *govurmak*, Başkurt Türkçesinde *kızdıriv/kıuriv*, Kazak Türkçesinde *kuvıruv*, Kırgız Türkçesinde *kürü* ve *kür* (Gülensoy, 2018: 383), Özbek Türkçesinde *kävurmäk*, Tatar Türkçesinde *kızdıru*, *kuuru*, Türkmen Türkçesinde *govurmak*, Uygur Türkçesinde *korumak* (KTLS, 1991: 454-455) şekillerinde rastlanmaktadır. Moğolcada kelime *ḡaur-maḡ / guḡur-maḡ* şekillerinde kullanılmaktadır (Gülensoy, 2018: 384).

Kavuş- fiiline *kavışmak* şeklinde ilk defa Eski Uygur Türkçesinde tesadüf edilmektedir (Caferoğlu, 1968: 172). Söz konusu kelimeyle alakalı olan *kaşurmak* “birleştirmek, katlamak, bir araya getirmek, kavuşturmak”, *kaşurmak* “kavuşturmak” (Caferoğlu, 1968: 172) ve *kaşurmak* “kavuşturmak, kavuşturmak” (Caferoğlu, 1968: 160) şekillerinde ve anlamlarında rastlanmaktadır. *Prens Kalyānamkara ve Papamkara (Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası)* adlı eserde şu örnekte görülmektedir: ...*kalıtı anta tādūktā inisi birlā kavıştı* “...oraya geldiğinde küçük kardeşiyle buluştular” (Hamilton, 2020: 56). Kelimeye Tonyukuk yazıtında *kabış-* şeklinde ve “birleşmek, bir araya gelmek” anlamlarında tesadüf edilmektedir: *Ol sabıg eşidip udısıkım kelmedi, küztüz olursıkım kelmedi. Anta ötrü kağanıma ötündüm: Tabgaç, Oğuz, Kıtañ, buçegü kabışsar kaltaçı biz* “Bu haberi işitip gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi. Ondan sonra kağanıma ricada bulundum. Şöyle ricada bulundum: Çinliler, Kıtaylar ve Oğuzlar bu üçü birleşirlerse (biz) çaresiz kalırız” (Tekin, 1995: 84). *Dîvānu Lugāti't-Türk*'te *kawuş-* şekliyle ve “kavuşmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 694) anlamıyla tanımlanmıştır: *kada.ş kada.şka kawuşdı* “akraba akrabaya kavuştu”, *Tāg kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r* “Dağ dağa kavuşmaz; (ama) insan insana kavuşur” (Ercilasun ve Akkoyunlu: 261). *Kutadgu Bilig*'de *kawuş-* şeklinde ve “kavuşmak, birleşmek, bir araya” gelmek anlamıyla sekiz yerde rastlanmaktadır: *Tirig bolsa yalñuk tilep tapşur oğ / Esen bolsa barmış yana kaşur oğ* “İnsan(lar) hayatta olduğu müddetçe (yine) birbirini bulur; sağlık olursa yine kavuşurlar” (3314) (Arat, 1991: 335). Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddemetü'l-Edeb*'de *kaşur-* “kavuşmak” (Yüce, 2014: 136) anlamında ve şeklinde, *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da *kaş / wu / iş-* şeklinde ve “kavuşmak, bir araya gelmek; cinsel ilişkide bulunmak” anlamlarında geçmektedir (Ata, 2019: 676). Kıpçak Türkçesinde kelime *kaşur-* “kavuşmak” şeklinde geçmektedir (Toparlı, vd. 2007: 132). *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde birleşmek anlamında ve şu örneklerle verilmiştir: *Vaktâki yetiştiler ikisi kavuştuğu yire* “Kavuştukları yere yetiştikleri zaman...” *Ol kıyamet heybetinden ay ve gün birbirine kavuşup kapkara ola* “O kıyametin heybetiyle güneş ve ay kapkara olur” (2019: 2363). *Kavuş-* fiilinin türevleri olduğu anlaşılan *kaşur-* “kaynaşmak” (Caferoğlu: 1968), *kaşur-* “çevirmek, sıkışmak” (Caferoğlu, 1968), *kaşur / kaşur / kaşur* “Kavuşmayan” (TS, 2019: 2361), *kaşur-* “birleşmek, kavuşmak” (Ata, 2019: 676), *kaşur-* “yanaşmak, kavuşmak” (Yüce, 2014: 136), “*kaşur* “iki hükümdarın ülke güvenliği için barışması” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 694). Kelimenin çağdaş Türk lehçelerindeki durumuna bakıldığı zaman Azerbaycan Türkçesinde *govuşmak*, Başkurt Türkçesinde *kaşur*, Kazar Türkçesinde *kaşur / kavuş / tabısuz*, Kırgız Türkçesi *coluşu*, Özbek Türkçesinde *kavuşmak / yetişmak*, Tatar Türkçesinde *kaşur*, Türkmen Türkçesi *govuşmak*, Uygur Türkçesinde *kavuşmak / uçaşmak* (KTLS, 1991: 456-457) şekillerinde kullanıldığı görülmektedir.

Kelimelerin etimolojisi

Tuncer Gülensoy (2018), *kızır-* fiilinin “Kırmızı veya ona yakın yakın bir renk almak” anlamını verip etimolojisini şu şekilde göstermiştir: “kız-ar- kızıl ér- (Dîvānu Lügati't-Türk) <kız-ar-”. Sevan Nişanyan (2018) etimolojik sözlüğünde kelimeyi “*kızıl* (kan rengi) + (g)Ar- <? Eski Türkçe *kıd-* (kan dökmek) +I(g)” şeklinde açıklamıştır. Nişanyan *kızıl* kelimesine de “kan rengi, kızıl” anlamlarını verip *kızıl / kızıl* şekillerinde göstermiş ve Eski Türkçede **kızıl* kelimesini bu kelimeyle alakalı olarak göstermiştir. Tietze (2021) kelimenin “1. Kızillaşmak, kırmızı renge dönmek. 2. Kızgın demir gibi ışıkmak” anlamlarını vermekle yetinmiştir. *Kubbealtı Lügati*'nda kelime Eski Türkçede tesadüf edilen *kızır-mak* <kız-mak “(öfkeden) kızarmak” fiiline dayandırılmıştır (Ayverdi, 2010: 677). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te kelimenin etimolojisi “kız-ıl-gar-mak > kız-ar-mak” şekillerinde verilmiş (Çağbayır, 2007: 2658). İbrahim Taş (2015) *Kutadgu Bilig*'de *Söz Yapımı* adlı kitabında *addan eylem türeten ekler* bahsinde +Ar- ekine de yer vermiş ve bu ek başlığı altında *kızart-* “kızartmak, mutlu etmek” kelimesini de almıştır. Taş'a göre kelime **kızart-t* <**kız* “kızıl, kırmızı” şeklinde gelişmiştir. Taş (2015), Räsänen, Dankoff ve Kelly'nin söz konusu kelimeyi *kız-* “kızmak, kızarmak” fiilinden aldıklarını, ancak fiilin bu kelimeye kök olabilmesi için *geçişli* olması gerektiğini ifade etmiştir. Clauson (1972), *kızır-* fiilinin açık bir şekilde *kız-* geçişsiz fiilinden geldiğini ifade etmiştir. Ahmed Bican Ercilasun (2014) *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-* adlı kitabında *isimden fiil yapma ekleri* başlığı altında, “sıfat cinsinden isimlere gelerek geçişsiz fiiller türeten” +Ar- ekini ele almış ve *tüner-* “kararmak”, *yaşar-* “yeşermek” gibi örnekler arasında *kızır-* fiilini de göstermiştir. Ercilasun (2014) *kızır-* fiilinin geçişlilik eki almış hâli olan *kızart-* fiilini de örnek olarak göstermiştir. Ercilasun (1989), *kızır-* fiili için *kız* şeklinde bir ismin varlığını kabul etmektedir. İpek Bilgen *Dîvānu Lugāti't-Türk*'te *Söz Yapımı* adlı doktora tezinde **kız* “kırmızı” kelimesini *kızır-* fiilinin kökü olarak ele almıştır. Marcel Erdal (1991) *kızıl* ve *kızıl*

kelimeleri ile *kızır-* fiilinin tanıklanmamış bir **kız* “kırmızı” kök kelimesinden geldiğini ifade etmiştir. Talat Tekin (2013b), Erdal’ın *kızıl* ve *yaşıl* kelimelerine dair Bang’ın **kızıl yaşıl* şeklindeki kelimelerden gelişmiş olabileceği fikrini kabul etmiş gibi görünmesine, Türkçede söz içindeki *-zs-* ile *-şs-* ünsüz çiftlerinin genelde korunduğunu ileri sürerek karşı çıkmıştır. Tekin, Bang’ın görüşünü çürütme adına, *kızıl* kelimesinin Çuvaşça karşılığı olan *xırlı* (<**xırl* < **kırl*) kelimesinin yeterli bir kanıt olarak göstermektedir. İsmet Zeki Eyuboğlu (2004), *kızır-* fiilinin geçişli hâli olan *kızart-* kelimesinin kökünü *kız* “sıcak, ısınma” kelimesine bağlamıştır: *kız-a-r-t-mak/kızartmak* “kızgın duruma getirmek, çok ısıtmak, pişirmek.” Zeynep Korkmaz (2017c) *fiilden isim türeten ekler* bahsinde +Ar- (<er-) ekinin “bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek *olma* bildiren geçişsiz fiiller” kurduğunu ve Eski Türkçede *er-* şeklinde olduğunu ifade etmiş ve söz konu ek için şu örnekleri vermiştir: *göler-* “göl olmak, göl hâline gelmek”, *gözer-* “göz göz olmak”, *yaşar-* “ıslanmak”, *ağar-*, *bozar-*, *göger-*, *karar-*, *morar-*, *sarar-*, *yeşer-*. Tahir Nejat Gencan (2012), *Dilbilgisi*’nde *kızır-* fiilini *kızıl-kızarmak* şeklinde *kızıl* kökünden almıştır ve ona göre “iki heceli sözcüklerde *-er* eki gelince ikinci sesli harfle sonrası düşer” Gencan *sarı-sararmak* örneğini de bu şekilde oluşan kelimeler arasında saymıştır (1979: 305). J. Deny de kelimenin *kızıldan* türediğini belirtmiştir *kızarmak* (*kızıl*). Diğer bazı dilbilgisi kitaplarında *kızır-* kelimesinin *kız+ar-* şeklinde ele alındığı görülmektedir (Ergin, 2012: 182; Karaağaç, 2013: 312).

Görüldüğü üzere *kızır-* kelimesini araştırmacıların birçoğu *kız* ismine eklenen *isimden fiil yapma* eki olan +Ar- ekiyle türemiş olarak kabul etmektedirler. Genelde *kırmızı*, *kızıl* anlamları verilen **kız* ismi farazi bir kelimedir. Bu kelimenin yukarıda bahsedilen görüşlerden farklı bizce iki şekilde etimolojisi yapılabilir. Bunlardan ilki *kız* isim köküdür; ancak bu kelime “**kırmızı*, **kızıl*” vs. anlamlarında değil, yansıma ses olduğu anlaşılan *kıs* ~ *kız* ~ *kij* şekillerindeki kelimedir. Bir nesne yanmaya dolayısıyla kızarmaya başlarken çıkardığı ses bu şekillerde olmaktadır. Dolayısıyla yanan, ısınmaya başlayan bir nesnenin rengi de *kızarmaya* başlar yani o şey *kızırır*. *Derleme Sözlüğü*’nde geçen *kıjırmak* / *kıjırmak* “ateş kuvvetlenmek, alevlenmek” söz kelimelerin kökü olan *kij* yansıma sesi bu görüşü destekler niteliktedir. Bu yansıma ses “bir yiyecek maddesinin ateşte yanıp kararması” anlamındadır (Zülfikar, 2018: 475) ve *gıjık* kelimesinin kökü olan *gij* yansıma kelimesinin, *kız-* (<*gij*) kelimesiyle alakalı olduğu söylenebilir.

Bu öneriden yola çıkarak kelimenin etimolojilerinden ilki şu şekilde yapılabilir: *kız~kız~kij* (<yansıma ses)+ar- >*kız+ar-*. *Kızır-* kelimesinin köküne dair bir diğer öneri kelimenin kökünün bir fiil olan *kız-* kelimesine dayanmasıdır ki bu daha kuvvetli bir ihtimaldir. “Kızmak, ısınmak, hararetlenmek” gibi anlamlara sahip olan ve birçok yazılı eserde karşılaşılan *kız-* fiili TDK *Türkçe Sözlük*’te (2011) şu şekillerde tanımlanmıştır: “1. Isıtılan veya ısınan bir nesnenin sıcaklığı çok artmak. 2. At, eşek vb. hayvanlar çiftleşmek istemek, kösnümek. 3. Dışı kuşlar zamanı gelip kuluçkaya yatma isteği. 4. *mec.* Öfkelenmek, sinirlenmek.” Söz konusu *kız-* fiilinin tanıklandığı tarihî eserlerden bazı örnekleri vermek yerinde olacaktır. Mesela Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Dede Korkut*’ta *Mere kocalar sünjülüği ocağa koş kızsun dedi* “Hey (yaşlı) erkekler, süngüyü ocağa bırakın ısınsın, dedi” (Ergin, 2009: 212). *Sühey ü Nevbahâr*’da *İşitdi anı şöyle kızdı temür / Ki avcındağı çöregi uçhunur* “Onu duyunca demir gibi kızdı (çok öfkelenmiş) ki avcundaki ekmeği (bile neredeyse) esirgeyecek oldu.” (Dilçin, 2016: 403) ve *Yusuf ve Zeliha*’da *Odi sönmez tamununun dün gün bize / Tanrı bizi tamuda böyle kıza* “Cehennem ateşi bizim için gece gündüz yanar; Allah bizi cehennemde böyle yakar.” (Taş, 2019: 216) örneklerinde *kız-* fiiline rastlanmaktadır. Söz konusu fiile “ateşte ısıtmak, kızdırmak, sinirlendirmek” anlamlarında Kıpçak Türkçesinde (Toparlı vd. 2007: 147), Harezmi Türkçesi eserlerinden *Kıyasü’l-Enbiyâ*’da: *kün ısığı yılanlarğa tégdi, sîm-âb kızdı* “gün sıcaklığı yılanlara vurdu, cıva ısındı” (Ata, 2019: 237) örneğinde ve “ısınmak” anlamlarında, Çağatay Türkçesinde ise “kızmak, öfkelenmek, yanmak” (Ünlü, 2013: 630) anlamlarında da rastlanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken şey *kızaran* bir şeyi genelde ısınması, yanması da söz konusudur. Sinirlenen ve kimi zaman da sinirden kızaran birisinin de vücudunda ısınmanın meydana geldiği görülmektedir. Dolayısıyla *kız-* kök fiili ile *kızır-* arasında semantik yakınlık açıkça görülmektedir. Ancak *kız-* fiili doğrudan *kızır-* kelimesine bağlanmamıştır, öncelikle *fiilden isim yapma* eki -g/-k ekini alıp *kızıg* “hararetli, kızgın”, *kızıık* “hararetli, kızıl renk, kızmış” kelimeleri elde edilmiştir. *Kızıg* ve *kızıık* kelimelerine daha sonra *fiilden isim yapma* eki +Ar- eklenmiştir. Böylece kelimenin ikinci önerideki ve daha makul olan etimolojisi şu şekilde gelişmiştir: *kız-ı-g/k+ar-* (*a da +er-*) >*kızgar-* >*kızır-*. *Derleme Sözlüğü*’nde geçen *kızdırma* “1. Ateş, yüksek vücut ısısı. 2. Sıtma”, *kızgaç* “Çabuk ısınan (toprak vb. şeyler), *kızgı* “Güneş sıcaklığı, ısı; ucu ateşte kızdırılarak delmekte kullanılan

biz”, *kızgıl* “kızılımtırak renk”, *kızgındam* “hamam”, *kızık* “2. Öfkeli, sert kırıcı” *kızılca* “kırmızıya çalan bir çeşit buğday”, *kızırık* “yanmış eşyanın veya yiyeceğin yandıktan sonraki durumu”, *kızma* “yazın fazla sıcakta vücutta görülen kabarcıklar”, *kızırık / kızıkk* “kavrulmuş, yanmış”; gibi kelimelerinde *kızır-* fiilinin kökü olan *kız-* fiiliyle alakalı olduğu söylenebilir. Van Küresinli ağzında *kıjjik* ~ *kıjjiyh* ~ *kıjjik olmah* / *qalmah* ve *kızık / kıziyh*; *kıjjiyi çıhmah*, *kızraniyh* şeklinde görülen kelimeler yukarıdaki her iki etimolojik öneriye de örnek verilebilir.

Kavur- fiilinin etimolojisi ile alakalı olarak Tietze (2021), *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*’nde *kağur-* kelimesini vermiştir. Sevan Nişanyan (2018) etimolojik sözlüğünde Eski Türkçedeki *kağur-* kelimesini *kavur-* kelimesinin geliştiği kelime olarak göstermiş ve Moğolcada *kağur-* kelimesiyle karşılaştırmıştır. Nişanyan, söz konusu fiilin Eski Türkçedeki +*Ur-* veya *gUr-* geçişlilik yapan eklerle türemiş gibi görüldüğünü ancak basit kökünün mevcut olmadığını ifade etmiştir. Tuncer Gülensoy (2018) kelimenin Eski Türkçe biçimleri olan *kağur*, *qavur-* *qavır-* ile Orta Türkçedeki *qavurul-*, *kowur-* *kuğur-* ve *kuwur* şeklindeki kullanımlarını gösterip <*kak* “kurutulmuş nesne” +*ur-* şeklinde bir etimolojik açıklamada bulunmuş. Biz de *kavur-* fiilinin kökünün *kak* “elma, armut vs.,nin kurutulmuşu” olduğunu düşünmekteyiz. Ancak *kak*’ın da farazi bir **ka-* “yanmak, yandırmak, yakmak; (ısınma sonucu) kurumak” fiili olarak görülebilir. Bu farazi kökün var olduğunu ileri sürerken anlamca ve şekilce onunla alakalı bazı kelimelerin var olduğu kanıt olarak gösterilebilir. **Ka-* fiilinden **ka-k* “elma, armut gibi şeylerin kurutulmuş hâli) kelimesinin yanı sıra “ateş yakmaya yarayan kolay tutuşan nesne” anlamındaki *kav* kelimesi de **ka-* şeklinde bir farazi kökün var olabileceğinin göstergesidir. **Ka-k* kelimesine eklenen fiilden isim yapma -*k* eki Türkçede başlangıçtan itibaren çok işlek olarak kullanılan eklerdendir: **ıra-k*, **to-k*, *ıyru-k* (*ışınmak*, *aydınlanmak*) “güneş”, **yo-k* (Tekin, 2016: 88), *aç-ı-k*, *art-ı-k*, *sön-ü-k*, *çık-ı-k*, *saç-ı-k*, *düş-ü-k*, *çek-i-k*, *yat-ı-k*, *yan-ı-k* gibi (Korkmaz, 2017c: 154-155; Ergin, 2012: 188). **Ka-v* kelimesindeki *fiilden isim yapma eki* Oğuz ve Türkmen lehçelerinde bulunmayan bir ektir; ancak eski bir *fiilden isim yapma eki* olan -*AgU* ekinden gelişen ve Kıpçak lehçelerine özgü bu ekten dil devriminde söz konusu lehçelerdeki örneklerden faydalanılarak bazı kelimeler türetilmiştir: *işlev*, *türev*, *görev*, *ödev*, *saylav*, *söylev* vs. (Korkmaz, 2017c: 171). *Kav* kelimesinin ya **ka-g/ğ>v* gibi bir gelişim gösterdiği veya **ka-gu* biçimine girip sonra **ka-u>kav* şeklienden dönüşmüş olduğu düşünülebilir. Burada önemli olan **ka-* “yanmak, yandırmak” gibi anlamlı bir farazi kökün var olabileceği ve **ka+k+u-r->*ka-ğ+u-r->*ka-v+u-r-* kelimesinin bu köke dayanmış olabileceğidir. Türkçede *isimden fiil yapma +I-* ekine başlangıçtan beri rastlanır: *bayı-* “zenginleşmek”, *çürü-*, *doku-*, *farı*, *ışı-*, *kaşı-*, *koru-*, *taşı-*, *şakı-* (Korkmaz, 2017c: 175). Bu arada **ka-* “yakmak, yandırmak; ısınmak” farazi kökünden elde edilen **ka-k*(<*kag/ğ*) kelimesinden *kavut* ve *kavurga* kelimeleri de türemiştir. Tuncer Gülensoy (2018) *kavut* kelimesinin, “Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya yemiş katılarak yapılan yiyecek” anlamıyla *kavurganın* “Buğday, mısır gibi tahılların kuru yemiş gibi yenilmek için ateşte kavrulmuşu” anlamını vererek her iki kelimeyi de **kak* “kurutulmuş nesne” kelimesine eklenen +*U-* eki üzerine gelen -(*U*)*t* ve -*ğa* şeklinde türediğini ifade etmiştir: **kak+u-t* / **kak+ur-ğa*. Nişanyan (2018) *kavut* ve *kavurga* kelimelerinin *kağur-* fiiline dayandığı bilgisini vermiştir. Ona göre *kavut* kelimesi kendisine eklenen -(*U*)*t* sesiyle türemiş ve zamanla -*r-* sesi düşmüştür. Dikkat edildiği zaman hem *kavut* hem de *kavurga* “yanmak, yakmak; ısınmak”la ilgili kelimelerdir. Dolayısıyla bunların yukarıda bahsedilen **ka-* farazi köküne dayandığı ifade edilebilir. **ka-* fiilinden elde edilen **kak* (<**ka-k/g/ğ*) kelimesi *kavur-* fiili ile *kavut* (<**ka-g/ğ/k+ur-t*) ve *kavurga* (<**ka-g/ğ/k+ur-ğa*) isimlerinin köküdür söylenebilir. **Ka-k*(<*ğ/g*) ismine eklenen +(U)*r-* *isimden fiil yapma eki* Türkçede genelde yansıma seslere gelen ve bazen başka kelimelere de eklenen bir ektir: *belir* (<*belgü+r-*), *delir-* (*delü+r-*), *kabar-*, *hapşır-*, *ısrır-*, *üfür-* gibi (Korkmaz, 2017c: 179).

Kavuş- kelimesinin etimolojisine bakıldığı zaman Tuncer Gülensoy (2018) *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelimenin öncelikle Eski Türkçedeki şekilleri olan *kaşıv-* ve *kağuş-* fiilleri ile Orta Türkçedeki *kavuş-* “kavuşmak, yaklaşmak” *kavuşur-* “kavuşturmak” fiillerini vermiş ardından **kabış-* / *qabuş-* fiillerini kelimenin kökenini açıklamada vermiştir. Sevan Nişanyan (2018) *kap-* yanına gelmek, yakalamak” -*ış-* şeklinde bir etimolojik açıklamada bulunmuştur. Tietze (2021), kelimeyi *kavış-* başlığı altında ele almış ve herhangi bir etimolojik öneride bulunmamıştır. İbrahim Taş (2015) *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı* kitabında *qavuş-* kelimesini *qavuşur-* “kavuşturmak” <*qavuşur-*, *qavuştur-* <*qavuşur-* <**qavı-* şeklinde açıklamış ve *qavı-* kelimesini Eski Uygur Türkçesinde ve *Divânu Lugâti’t-Türk*’teki *qavır-* “toplamak, bir araya getirmekle” ilişkilendirmiştir.

Clauson (1972) *kavış-* fiilinin kökünü farazi kök olarak **kav-* fiiline dayandırmıştır. Ahmed Bican Ercilasun (2014) *Kutadgu Bilig Grameri*'nde kelimeyi *kaw-u-ş-* şeklinde ele almıştır. Ercilasun (2004) *Türk Dili Tarihi*'nde ise *kab-ı-ş-* “kavuşmak, birleşmek” şeklinde bir morfolojik açıklama yapmıştır. İpek Bilgen (1989) kelimenin kökünü Clauson'da olduğu gibi farazi bir **kaw-* fiiliyle açıklamıştır. M. Erdal (1991) *kavı-ş-* şeklinde bir etimolojik açıklama yapmıştır. Talat Tekin (2013a) *kavır-* “bir araya getirmek, toplamak” kelimesini açıklarken bahsi geçen *kavı-* fiilini bu kelimeye kök kabul etmiştir: *kavır-* <*kavr-ar-* < *kavıra-r-* < **kavı-*. Hamilton (2020) *kavuş-/kavış-* “birleşmek, rastlaşmak, kavuşmak” kelimelerinin kökünü “katmak, eklemek, yığmak” anlamlı *ka-* fiiline bağlamıştır. Gabain (2007) *ķawıř-* ve *ķawır-/ķawur-* “toplamak” anlamlı kelimeler arasında bağlantı kurmuştur.

Yukarıdaki etimolojik açıklamalardan farklı olarak *kavuş-* fiilinin kökünün *kab-* / *kap-* kelimesinin olduğu söylenebilir. Söz konusu *ķab-* / *ķap-* “almak, kapmak” anlamıyla (121-126) Kıpçak Türkçesinde tespit edilmiştir (Toparlı vd. 2007: 121-126). *Kap-* fiilinin günümüzdeki “bir şeyi aniden yakalayıp kendine çekmek, yakalamak, tutmak” gibi anlamları ile *kavuş-* fiilinin bir uyum içinde olduğu görülmektedir. Kavuşan şeyler veya kimseler karşılıklı olarak birbirini tutmuş, yakalamış, birbirine çekmiştir. Dolayısıyla *kab-* fiilinin *işteşlik* eki *-ř-* eki almasıyla *kavuş-* fiili elde edilmiştir. Bu şekilde bir gelişmenin meydana gelmesi şekil bilgisi (morphologie) açısından da mümkündür. Türkçede *b* sesinin *v* sesine dönüşme hadisesine oldukça sık rastlanmaktadır: *taba>tava*, *yabız>yavız>yavuz*, *ebir->evir-*, *tabıřđan>tavşan*, *yalbar->yalvar-*, *tabar>tavar*” ve incelenen *ķabiř->ķavuş-* kelimesi de bu ses olayının görüldüğü örneklerden bazılarıdır (Karaağaç, 2013: 177-178). Sonuç olarak *kavuş-* fiilinin etimolojisi şu şekildedir: *ķab-(>kab-)-ı-ř->* (*v* sesinin yuvarlaklaştırma özelliği ile *ı* sesi *u* hâline gelmiş) *kab-u-ř->kav-u-ř-*. *Kavuş-* fiilinin Özbek Türkçesindeki *yetiřmāk* “kavuşmak” (KTLS, 1991: 457) anlamı buna kanıt olarak gösterilebilir. Birbirine *yetişen* iki şey aslında birbirini tutmuş, kapmış, yakalamıştır. Söz konusu *kab-* fiilinden *Kavşak*, *kavramak* (*kab->kağ->kav-ı-r-a-*) kelimeleri de türemiştir: *kab-ı-ř-ak>kav-u-ř-ak>kavşak*, *kab-ı-ř-a->kav-ı-ř-a->kavra-*. *Kavşak* “yol gibi uzayıp giden şeylerin birleştiği kesiştiği yer” anlamıyla *kab-* “yakalamak, tutmak” fiili anlam açısından yakınlığı açıktır. Birleşen, kesişen iki şey birbirini yakalamış, tutmuştur. *Kavra-* fiilinde de “bir şeyi kapmak, tutmak, yakalamak” anlamları söz konusudur.

Sonuç ve öneriler

Etimolojik incelemelerde bir kelimenin kendisinden türediği kelimeyle hem anlam hem de şekil ve ses bilgisi gibi yönlerden uyumlu olması gerekir. Bu çalışmada incelenmeye çalışılan *kızar-*, *kavuş-* ve *kavur-* kelimeleri, bu özellikler dikkate alınarak etimolojik açıdan incelenmiştir. Bunların etimolojisi ile ilgili tespitler şunlardır:

1. *Kızar-* fiili, *kız-* “ısınmak, hararetlenmek” fiiline dayanmaktadır. Bu kök fiil *fiilden isim yapma eki – (I)g/k* ekini alarak öncelikle *kız-ı-g/k* kelimesini oluşturmuştur. Bunlardan *kızığ* “hararetli, kızgın”, *kızık* “hararetli, kızıl renk, kızmış” anlamlarıyla tanıklanmıştır. Bunlara ek olarak *kızırık* “yanmış eşyanın, yiyeceğin yandıktan sonraki durumu”, *kızma* “yazın fazla sıcakta vücutta görülen kabarcıklar”, *kızırık / kızık* “kavrulmuş, yanmış” kelimeleri de hep söz konusu *kız-* fiilinden türeyen kelimelerdir. Bu *kız-ı-g/k* kelimesine daha sonra *isimden fiil yapma eki +Ar-* eklenerek *kızar-* fiili elde edilmiştir. Bu şekilde türeyen *sarar-* fiili de bahsedilen görüşü destekler niteliktedir (*sarığ+ar>ar->sarar-*). Sonuç olarak *kızar-* fiilinin etimolojisi şu şekildedir: *Kız-ı-g/k+(g)ar->kız+(g)ar->kız+ar-*. Bu fiilin, *kj/kız* gibi yansıma seslerden türeme ihtimali var gibi görünse de makul olan öneri bahsi geçen *kız-* fiiline dayalı olan görüştür.

2. *Kavur-* fiilinin, *kav* veya *kak* kelimelerinden türemiş bir kelime olması muhtemeldir. Türkçede bir kelimenin bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese, ünsüz olduğunda ise tek heceye kadar indirgenediği bilinmektedir. Bundan dolayı *kavur-* fiilinin kökü olarak ele alınan *kak* veya *kav* kelimelerinin kökü de “yanmak, yakmak; ısınmak” gibi anlamlarda farazi bir kök olan **ka-* fiiline kadar götürülebilir. Böylece **ka-* fiilinden *kak* “kurutulmuş şey” kelimesi türemiş, bu kelimedenden de *kavur-* fiili elde edilmiştir: **ka-k+(U)r- *(>kak>đ>g>v+ur-*). Bu farazi kök aynı zamanda *kavut* “kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya yemiş katılarak yapılan yiyecek” ve *kavurga* “buğday, mısır gibi tahılların kuru yemiş gibi yenilmek için ateşte kavrulmuşu” kelimelerinin de kökünü oluşturmuştur: **ka-*

$k(>\check{g}>v)+(u)r-t$ (*ka-v+u-t) / *ka-k(>v)(u)r-ga (*ka-v+(u)r-ga. Hem *kavut* hem *kavurga* kelimelerinde bir *yanma, yakma, ısınma* anlamının varlığı ortadadır.

3. *Kavuş-* fiili, Kıpçak Türkçesinde “almak, kapmak” anlamıyla tespit edilmiş olan *kab-* / *kap-* fiillerinden türemiştir. *Kavuş-* fiilindeki *-ş-* eki işteşlik ekidir. Birbirine kavuşan iki şey aslında *birbirini kapmış, tutmuş, almıştır*. Dolayısıyla *kab-/kap-* fiili ile *kavuş-* arasındaki anlam bağlantısı açıktır. *Kab-/kap-* fiilinin, Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren *b* sesinin *v*'ye dönmesi durumunu göz önünde bulundurunca *kav-* şekline dönüşmesi olası bir durumdur. *Kav-* fiili daha sonra *işteşlik* eki *-ş-* ile *kav-u-ş-* şekline gelmiştir: *kab-/kap-ı-ş-* >*kav-u-ş-*. Söz konusu fiil aynı zamanda *kavşak* ve *kavra-* fiillerinin kökünü de oluşturmaktadır: *Kab-/kap-ı-ş-ak* >*kav-u-ş-ak* > *kavşak*; *kab-/kap-ı-r-a-* > *kav-ı-r-a-* > *kavra*. *Kavşakta* “yol vs. gibi uzayıp giden yapıların bileştiği, kesiştiği yer” anlamına bakılınca *iki şeyin birleşmesi, birbirini tutması, kapması* söz konusudur. *Kavra-* fiilinde de bir şeyi *kapma, yakalama* söz konusudur.

Türkçe etimolojik araştırmalarda kökü üzerinde görüş birliğine varılamayan birçok kelime vardır. Bunların bazen Türkçe olup olmadığı üzerinde bile muhtelif görüşler olabilmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda kesin kanıtlara varmak yerine, gerçeğe en yakın görüşü kabul etmek gereklidir.

Kaynakça

- Akman, H. (2023). Karınca kelimesinin etimolojisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9,336-351.
- Akman, H. (2024). Titiz, yüksek ve yükselmek kelimelerinin etimolojisi üzerine. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23,1-17.
- Arat, R.R (1991). *Kutadgu bilig*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Rabgûzî kışaşü 'l-enbiyâ (Peygamber Kıssaları) giriş - metin - dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı lugatı misalli büyük Türkçe sözlük*, Kubbealtı Yayınları.
- Bilgen, İ. (1989). *Divânu lugâti 't-Türk 'te söz yapımı* [doktora tezi], Hacettepe Üniversitesi.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S.G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford University Press.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. Ötüken Neşriyat.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi*. (A. U. Elöve, Çev.), Kabalıcı Yayınevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni tarama sözlüğü*, Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C. (2016). *Mesud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr (inceleme – metin – sözlük)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Türk dili tarihi*, Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu bilig grameri -fiil-*, Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti 't-Türk (giriş – metin – çeviri - notlar- dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: a functional approach to the lexicon*, II, Turcologica 9.
- Ergin, E. (2009). *Dede Korkut kitabı (1-2)*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb 'un Husrev ü Şirin 'i ve dil hususiyetleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J.R. (2020). *Budacı iyi kalpli ve kötü kalpli prens masalının Uygurcası Prens Kalyānamkara ve Pāpamkara hikâyesi* (İ. Birkan ve E. Korkut, Çev.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*, Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin dil bilgisi*, Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2015). *Türk dili üzerine araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017a). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017b). *Marzbân-nâme tercümesi (destür-ı şâhî)*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Z. (2017c). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kültür Bakanlığı, (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Nişanyan:(2018). *Nişanyan sözlük çağdaş Türkçenin etimolojisi*, Liber Plus Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2018). *Kelime dağarcığımızdan etimoloji araştırmaları*, Akçağ Yayınları.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tezcan, S. ve Zülfikar, H. (2014). *Nechü'l-Ferâdis uşmağlarının açuq yolu (cennetlerin açık yolu) Mahmûd Bin 'Alî*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2019). *Yûsufu Zelîhâ Şeyyâd Hamza*, Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de söz yapımı*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Orhon yazıtları*, Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2013a). *Makaleler 1: Altayistik*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2013b). *Makaleler 2: Tarihi Türk yazı dilleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı bil bilgisi terimleri sözlüğü*, Dergâh Yayınları.
- Toparlı, R. vd., (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *Türkçe sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Derleme sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Tanıklarıyla Tarama sözlüğü* Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*, Eğitim Yayınevi.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'Edeb Hıvârizm Türkçesi ile tercümeli Şuşter nüshası*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, H. (2018). *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler (İnceleme-Sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kısaltmalar ve Çeviri Yazı Harfleri

- Çev.** : Çeviren
- vs.** : Ve sair
- ķ** : Art damak /k/ sesi
- ħ** : Hırıltılı /h/ sesi
- è** : Kapalı /e/ sesi
- ŋ** : Nazal /n/ sesi
- f.** : Fiil
- Haz.** : Hazırlayan
- KTLS** : Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- TS** : Tarama Sözlüğü
- vd.** : Ve diğerleri
- gçsz.** : Geçişsiz
- *** : Kelimenin farazi olduğunu gösterir
- : Kendisinden önceki kelimenin fiil olduğunu gösterir
- +** : Kendisinden önceki kelimenin isim olduğunu gösterir
- ~** : Bir kelimenin ufak değişiklikle diğer kullanımını gösterir
- <** : Gelişimin bu yönde olduğunu gösterir
- >** : Gelişimin bu yönde olduğunu gösterir

Etik kurul onay

Bu çalışma bir araştırma makalesi olması sebebi ile etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.